

Vroegmoderne Tijd

Een inleiding tot de geschiedenis
van de Vroegmoderne Tijd
(1453-1789)

René Vermeir

Deel 1

Staten en hun evoluties

Hoofdstuk 1

Staatshervormingsprocessen

Gedaanten van een staat

In de vroegmoderne tijd waren de grondslagen van macht bij gratie van God: omdat God het zo gewild had. Omstreeks 1500 telde Europa ca. 500 onafhankelijke staatkundige eenheden. Rond 1900 waren er dat maar 25. Op vier eeuwen tijd heeft er zich dus een opmerkelijke evolutie voorgedaan. Het is dus ook opmerkelijk aan te geven dat de Vroegmoderne Tijd echt een periode was waarin staten zich gingen gaan vormen, ontstaan en georganiseerd werden.

Dit kan verklaard worden aan de hand van twee fenomenen: schaalvergroting en schaalverkleining. De voornaamste van bovenstaande twee was schaalvergroting, nl. het continue streven naar uitbreiding van grondgebied. Dit gebeurde enerzijds echt doelbewust, anderzijds was dit vaak ook het gevolg van dynastiek toeval.

Maar wat is nu een staat?

Een staat is een organisatorische eenheid met als basis een grondgebied, waarop mensen leven die ondergeschikt zijn aan een centraal gezag dat het territorium bestuurt en wordt gelegitimeerd door een rechtstelsel dat de interne politieke verhoudingen regelt.

Wat zijn staatsmonopolies?

Staatsmonopolies zijn voorrechten waar niemand anders dan de staat recht op heeft. Deze uiten zich in drie verschijningsvormen. De eerste bestaat uit de mogelijkheid tot opleggen van regels. De tweede staat in verband met het gebruik van geweld, enkel de staat had de mogelijkheid tot het gebruik van geweld zonder zich te hoeven verantwoorden. De laatste vorm is belastingen. Enkel de staat had de privilege belastingen te kunnen opleggen.

Wat betekent soeverein?

In theorie is een staat altijd soeverein. Dat wilt zeggen dat zijn bestaan, grondgebied en monopolies volkrechterlijk erkend zijn. Kort gezegd: door de gemeenschap van volkeren (het volk binnen die staat) erkend. Een staat kan dus niks opleggen aan een andere staat. Deze heeft namelijk recht zelf te beslissen over allerhande aspecten.

Verschijningsvormen

Een staat heeft vijf mogelijke verschijningsvormen. Onderstaand komen ze alle vijf één voor één aan bod.

We beginnen met een **stadstaat**. Dit waren staten bestaande uit één enkele stad met daar rond een min of meer uitgestrekte regio. Het soeverein bestuur (m.a.w. volkrechterlijk erkend) was in handen van een groep gekozen regeerders.

Vervolgens had men **vorstendommen** of **monarchieën**. Dit waren de vaakst voorkomende verschijningsvormen en bestonden uit gebieden die werden bestuurd door een geestelijke of wereldlijke staatshoofd (vorsten, koningen, graven etc.). Verder had men ook nog een onderverdeling in drie verschillende soorten groepen.

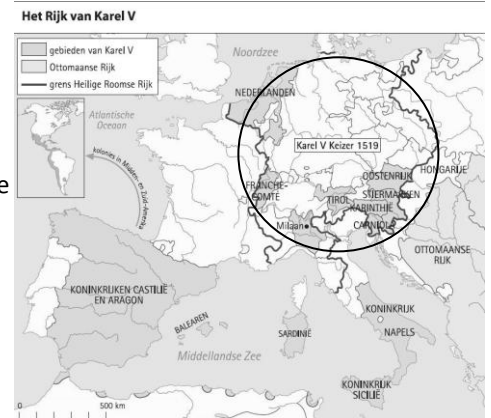
De eerste was een **dynastie**. Het grootste aantal van de wereldlijke vorstendommen in de Vroegmoderne Tijd waren dynastiek van aard. Dit wilt zeggen dat de titel, en alle daarbij horende rechten, bij troonsafstand of overlijden overgingen op een erfgenaam. (vb. Frankrijk)

De tweede bestond uit **electieve vorstendommen**. In deze vorm werd de nieuwe monarch verkozen door een kiescollege. (vb. Polen)

Als laatste waren er de **geestelijke vorstendommen**. Dit waren kerkelijke gebiedsomschrijvingen met aan het hoofd een bisschop of aarbisschop. (vb. prinsbisdom Luik)

Als derde verschijningsvorm waren er ook nog de **republieken**. Dit waren staten waar het hoogste gezag niet in handen van een vorst berustte, maar waar een verkozen persoon of instelling (een collectief lichaam) belast werd met de uitvoering van de beslissingen van het parlement. (vb. Verenigde Provinciën)

Een verschijningsvorm dat heel typisch was voor de vroegmoderne tijd waren de **samengestelde staten**. Dit waren in wezen afzonderlijke vorstendommen die op zich soeverein waren en niks met elkaar te maken hadden. Echter als gevolg van bepaalde omstandigheden (huwelijk, oorlog, erfopvolging etc.) een personele unie vormden onder één en dezelfde monarch. Een recent voorbeeld is Schotland. Als gevolg van het overlijden van de kinderloze Engelse koningin Elisabeth werd James I, koning van Schotland, opvolger van de Engelse troon. Op deze manier werden Schotland en Engeland in 1707 een personele unie onder de noemer 'Verenigd Koninkrijk' (in 1800 werd Ierland hier aan toegevoegd). Een groter voorbeeld van een samengestelde staat is de EU. De EU bestaat uit soevereine staten die samen een unie vormen. Verder heeft deze ook nog een Europese president, waarvan onze Belg Van Rompuy tot voor kort president van was (vandaag de dag is dat Junkers). De VS daarentegen, hoe groot ze ook mag zijn, is geen samengestelde staat! Ze staat weliswaar ook onder één president, maar de verschillende staten hebben geen aparte staatshoofd.

Het rijk van Karel V, een mooi voorbeeld van een samengestelde staat uit de VMT

Ten slotte had men ook nog **federaties van soevereine staten**. Dit waren gebieden die soms geleid werden door een staatshoofd die maar over weinig reële macht beschikte of soms geleid werden zonder enige vorm van overkoepelend gezag (vb. Het Heilig Roomse Rijk).

De Militaire Revolutie (1450-1650)

Politieke, militaire, sociale en economische omstandigheden hebben er sinds de tweede helft van de vijftiende eeuw toe geleid dat vorsten meer dan ooit de mogelijkheid hadden om aan gebied- en machtsuitbreiding te doen.

Aan de basis van deze revolutie lag de intrede van het buskruit en artillerie (verzamelnaam voor krijgswerktuigen waarmee men projectielen afschiet). Middeleeuwse gebouwen waren niet bestand tegen deze nieuwe manier van oorlogvoeren (nl. het belegeren en tegen belegeren) en dienden veranderd te worden. Dit gebeurde met de intrede van '**le tracé italien**', een fortificatietechniek ontwikkeld op het einde van de vijftiende eeuw. Steden werden vanaf nu verdedigd door één of meerdere gordels van lage, brede stadswallen bestaande uit aarde en baksteen. Men koos laatste twee producten omdat deze veilig waren. Indien een bom inviel op zo'n wal zou deze geabsorbeerd worden, en indien minder bestand uiteindelijk gaan verbrekken. Het werken met andere producten dan baksteen zou ervoor zorgen dat muren uiteen zouden splinteren i.p.v. afbrekkelen en betekende

een groter gevaar dan de bommen zelf. Verder werden deze lage brede muren gecombineerd met vooruitgeschoven bastions (veelhoekige uitsprongen) en hadden als functie artillerie te kunnen vestigen. De invoering van bastions zorgde ervoor dat de wallen een stervormig uiterlijk verkregen. Dit was echter noodzakelijk, want op deze manier kon het leger zich tegen invallen van overal verdedigen. Door deze nieuwe manier van legeraanvoering kende men op militair vlak ook een aantal ingrijpende veranderingen. De nadruk kwam meer op belegering en tegen belegering te liggen waardoor de vorst nood had aan een nieuw soort leger. Een leger bestaande uit vele, gedisciplineerde en goed getrainde mannen. Dit kwam onder meer door de invoering van een nieuw wapen: de musket. Deze werd een onderdeel van de standaardbewapening en zorgde voor noodzakelijke veranderingen binnen militaire tactieken. Soldaten dienden hierdoor beter opgeleid te worden: discipline, orde en tucht waren woorden die centraal kwamen te staan. Verder leidde dit tot een veralgemening van training, dril oefeningen en de introductie van uniformen. Er ontstonden vaste, permanente staande legers die niet meer ontbonden werden en veel groter waren in aantal dan voorheen.

Boven: voorbeeld van tracé italien
Onder: voorbeeld van een musket

De kostprijs van oorlogvoeren liep ongeziene hoogten in. Oorlogvoeren was niet meer een zaak voor de adel, maar vooral een kwestie van centen. En dit kwam vooral ten nadele van de adel te staan.

De middeleeuwen daarentegen was een tijd waarin de **cavalerie** (ruiterij) het centrum was van oorlogvoering. De verdediging bestond voornamelijk uit de adel en de monarch begeleid door paarden. De vorst kon op deze manier zijn macht niet monopoliseren omdat hij telkens diende rekening te houden met de adel die hij nodig had voor zijn legeraanvoering. Dit gegeven verdwijnt volledig in de vroegmoderne tijd. Van een cavalerie ging men naar een **infanterie**, waarbij vooral het volk de basis werd binnen het leger en oorlog voeren een kwestie van centen werd.

Geld, geld en nog meer geld

Ondanks de nieuwe positie van de vorst bleef deze financieel afhankelijk van zijn burgers. Landverdediging was een technische maar vooral dure aangelegenheid. Zonder een zekere vorm van instemming van politieke en economische elites bleef de vorst in zijn optreden beperkt.

Waar haalde de vorst zijn geld dan vandaan?

De meest voorkomende vorm waren de **belastingen**. Hier dient wel genoteerd te worden dat de vorst recht had op het innen van belastingen, maar niet op het opleggen ervan! Om laatstgenoemde te kunnen uitvoeren diende hij eerst toestemming te vragen aan de 'Staten'. Dit was een soort van parlement waarbinnen edelen zetelden. Eenmaal er een toestemming was verleend mocht de vorst overgaan tot de inning. De duur van de inning was ook rechterlijk vast gelegd en duurde maar een aantal maanden. Door het gebruik van wederzijdse toestemming zorgde dit voor evenwicht binnen de verdeling van macht tussen de vorst, elites en onderdanen. Het was een spel van geven en nemen. Één land maakte hier echter wel een uitzondering op, nl. Frankrijk. Het opleggen en innen van belasting was in Frankrijk een recht dat enkel aan de vorst toe kwam. De vorst diende dus geen toestemming te vragen aan eender welke vorm van 'Staten' en had continu toestroom van geld onder de vorm van een permanente belasting. De Franse vorst verwierf op deze manier meer autonomie dan elke ander Europese vorst. Binnen deze permanente belastingen kunnen we twee vormen onderscheiden. De eerste kenden we onder de noemer 'la gabelle', een zoutbelasting. Zout was een duur en gegeerd product binnen de vroegmoderne tijd, aangezien het de beste vorm was ter bewaring van allerlei eetproducten. De tweede was de 'taille', een permanente belasting dat elke Franse inwoner diende te betalen. Dit privilege leidde echter niet tot het absolutisme! Er dient hier weldegelijk duidelijk gemaakt te worden dat binnen de vroegmoderne tijd er geen enkele vorm van absolutisme gekend was! (ook niet onder Louis XIV) Er bleef altijd een verdeling van macht. Absolutisme kwam echter wel een paar keer voor binnen de moderne en hedendaagse tijd. Voorbeelden hiervan zijn Hitler en de Sovjet-Unie.

Een tweede vorm waaruit de vorst geld kon halen waren zijn **domeinen**. Met domeinen werd datgene bedoelt wat de vorst in handen had (mobiele goederen, rechten etc.). Dit vormt na belastingen de tweede belangrijkste bron van inkomsten.

Ten derde kon hij inkomsten verwerven uit **regalia en vorstelijke macht**. Regalia waren rechten die enkel en alleen aan de vorst toe behoorden, zoals bv. het slaan van munt. Het slaan van munt was een vorm van taks die betaald werd door mensen die een titel verkregen. Vorstelijke macht was dan weer een rechterlijke macht zoals bv. het innen van boetes.

Ten vierde had de vorst nog de **inkomsten van zijn kolonies** achter de hand, de quinto real. De quinto real was een taks waarbij 1/5, of anders gezegd 20%, van de opbrengsten uit kolonies gingen naar de kroon. Dit gegeven zorgde voor ongelooflijke rijkdommen binnen Spanje tijdens de vroegmoderne tijd.

Als laatste waren er nog de **leningen**. Antwerpen is door dit gebruik groot geworden.

Een standenmaatschappij

De samenleving in de vroegmoderne tijd was, net zoals tijdens de Middeleeuwen, een standenmaatschappij. Echter was er in de vroegmoderne tijd sociale mobiliteit mogelijk en spreekt men dus over een standenmaatschappij in volle beweging.

De eerste stand was de clerici, of *oratores*. Zij stonden in voor het zielenheil van alle leden binnen de samenleving en fungeerden als schakel tussen mens en god. Hun voornaamste taak bestond uit bidden en dienden niet te werken of belastingen te betalen. De adel, of *bellatores*, was de tweede stand. Zij waren de strijders, de militaire beschermers van de maatschappij. Tijdens de middeleeuwen genoot de adel van een monopolie op oorlogsvoering. De vorst had hen namelijk nodig binnen zijn oorlogen en dat maakte de adel politiek machtig. De derde stand waren de burgers, of *laboratores*, die instonden voor de arbeid. Ze dienden te werken en belasting te betalen. Door dit gegeven werden zij de ruggensteun van de maatschappij. De vorst zelf werd beschouwd als de 'primus inter pares', de eerste onder zijn gelijken, en stond daardoor op de hoogste plaats binnen de sociale ladder. Tot de adel behoorde men in principe via afstamming. Bij aanvang van de vroegmoderne tijd genoten de edelen nog altijd van tal van privileges zoals: het recht om wapens te dragen, vrijstelling van belastingen en het *privilegium fori*. Verder leefde men ook in wederzijdse ondersteuning met de vorst. De militaire revolutie wijzigde echter grondig de rol van de adel. Vorsten waren niet langer militair afhankelijk meer van de adel en werden langzamerhand eerder een hinderpaal dan een helpende hand. Er ontstond een nieuw soort adel die voor de vorst van meer belang werd. De **noblesse de robe**, of geschoolde burgers, kenden heel wat van de nieuwe militaire tactieken en hadden genoeg intellect om de vorst bij te staan binnen het maken van beslissingen. De **noblesse d'épée**, of de oude zwaardadel, waren vaak ongeschoold en hadden enkel de titel verkregen via geboorte.

Waar ging dan de verliezende macht van de adel naartoe?

Naar de vorst. Zijn autonome grip werd groter. De driedeling van de maatschappij raakte op deze manier echter doorbroken. De samenleving kreeg een minder statisch karakter. De derde stand werd zowel financieel als politiek de bevoorrechte partner van de vorst en dat had blijvende staatkundige consequenties.

Ook steden waren tijdens de middeleeuwen autonome identiteiten die alsmaar groter werden. Ze bevatten een grote rijkdom en waren vaak de knooppunten binnen de handel. In de vroegmoderne tijd gaan de steden echter aan macht inboeten omdat de vorst zijn macht stilaan uitbreidt en hij niet meer tot minder afhankelijk werd van de steden. Een voorbeeld van de blijvende strijd tussen steden en vorst was de Gentse opstand in 1540.

Dit gehele proces betekende niet dat de vorst almachtig werd! Hij schakelde de adel en steden wel uit, maar niet de derde stand, nl. de geschoolde burgerij. Het waren zij die nog beslisten over belastingen en zetelden in het staatsapparaat, leger en de economie. Op deze manier won de burgerij geleidelijk aan meer macht en werden ze politiek onmisbaar.

De gecentraliseerde ambtenarenstaat

Om zijn toegenomen macht te versterken en te vergroten, gaf de vorst in de landen waar hij een overheersende positie wist te verwerven, de aanzet tot de uitbouw van een gecentraliseerde ambtenarenstaat. Een andere benaming voor zo'n staten is de term 'New Monarchies', deze zijn staten die in de loop van de 16de eeuw onder groeiende vorstelijke controle waren gekomen. Het waren met andere woorden dus nieuwe staten die geleid werden door centrale sterke figuren.

Dit alles zorgde voor een ontwikkeling van nieuwe instellingen, met elk hun eigen specifieke bevoegdheden, zorgende voor een efficiëntere besturing van de staat. De bureaucratie ontstond, staten werden schriftelijk van aard en er was een continue vorm van specialisering. Deze continue vervorming leidde tot het complexer worden van de staat.

Hoofdstuk 2

De eeuw van de Habsburg

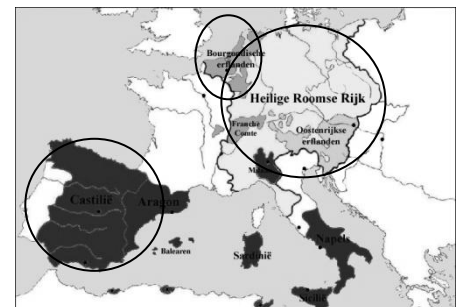
Van Bourgondische Nederlanden tot Spaans-Habsburgs wereldrijk

De toonaangevende monarch in het Europa van de eerste helft van de zestiende eeuw was **Karel V**. Zijn imperium was het resultaat van de universele erfenis van de vier dynastieën: Habsburg, Bourgondië, Castilië en Aragon.

Habsburg

Het geslacht Habsburg is één van de oudste adellijke families, afkomstig uit het huidige Zwitserland, 11de eeuw. Sinds de 13de en 14de eeuw had de familie vooral gebieden verworven het zuidoosten van het Heilig Roomse Rijk en konden zich opwerpen als het dominante adellijke geslacht. Het rijk werd 'Rooms' genoemd omdat het gezien werd als de voortzetting van het West-Romeinse Rijk en 'heilig' om de nauwe band met het christendom te onderstrepen.

De Habsburgers zijn gekend om hun aanwending van het huwelijk als een politiek middel voor het vormen van allianties of het uitbreiden van patrimoniaal bezit. Het was echter geen monopolie van het Huis van Oostenrijk, maar geen enkele dynastie heeft dat middel met zoveel succes aangewend als Habsburg.

1. De Bourgondische erflanden
2. Het Heilig Roomse Rijk
3. De koninkrijken Castilië / Aragon

'Tu Felix Austria, nube nam quae Mars allis, dat tibi diva Venus'
'Wat de god Mars aan anderen geeft door middel van oorlog,
word jou door Venus geschonken door middel van huwelijk.'

In 1477 werd er een buitenkans aan de Habsburgers voorgeschoteld door middel van een huwelijk. Maria van Bourgondië, de opvolgster binnen de Bourgondische hertogen, was op zoek naar een goede huwelijkskandidaat om zo het rijk te versterken tegen de groeiende Franse vijandelijkheden. De Habsburgers, die dezelfde gemeenschappelijke vijand deelden, zagen enkel voordelen bij het beklinken van dit huwelijk. Niet alleen hadden ze daardoor een bondgenoot tegen een gemeenschappelijke vijand, maar kende het patrimonium ook een ongekende grote omvang te zeggen.

Bourgondië

De oorsprong van de Bourgondische hertogen ligt bij het Huis van Dampiere, een Frans adellijk geslacht. Het verhaal start bij **Lodewijk van Male**, graaf van Vlaanderen van 1346 tot aan zijn dood in 1384. Lodewijk was de laatste autonome graaf van Vlaanderen. Zijn dochter en erfgename Margaretha van Male bracht door haar huwelijk met **Filips de Stoute** het graafschap Vlaanderen in handen van de Bourgondische hertogen.

Het graafschap Vlaanderen was een historisch gebied dat deel uit maakte van de Nederlanden. Enerzijds had men het Kroon-vlaanderen dat toebehoorde aan de Franse vorst en waar de graaf van Vlaanderen leenheer was onder het gezag van de koning van Frankrijk. Anderzijds had men ook Rijks-Vlaanderen dat gelegen was in het noordelijk gebied van Vlaanderen. Rijks-Vlaanderen was een gebied in handen van het Heilig Roomse Rijk, waarbij de graaf leenman was onder het gezag van de keizer van het Heilig Roomse Rijk. Vlaanderen maakte met andere woorden dus deel uit van twee verschillende koninkrijken.

Frankrijk had zijn oog laten vallen op Vlaanderen en poogde voortdurend het gehele Vlaanderen in handen te krijgen. Bij het overlijden van Lodewijk van Male zag Frankrijk zijn kans mooi liggen om een huwelijk te bewerk stellen tussen Margaretha van Male en **Filips de Stoute**, de broer van de Franse koning. Met deze zet was men er vrij zeker van Vlaanderen in handen te krijgen, maar dat was buiten de wil van Filips de Stoute gerekend. Margaretha van Male had als vrouw geen recht op de titel, waardoor Filips zowel graaf van het Kroon-Vlaanderen (deze titel bezat hij al voor zijn huwelijk) als graaf van Rijks-Vlaanderen werd. Hij koos, tegen de wil van zijn broer, resoluut voor een autonome koers naast Frankrijk wat ervoor zorgde dat Frankrijk hun nummer één vijand werd. Filips werd met deze zet de grondlegger van een nieuwe, zelfstandige dynastie bekend als de **Bourgondische hertogen**.

Ook zijn opvolgers vaarden dezelfde koers als Filips de Stoute. Allen kozen ze resoluut voor een autonome koers en het continu trachten uit te breiden van hun patrimonium. Deze deden ze door middel van huwelijk of door het kopen van grond. Het algemene doel van deze continue drang naar uitbreiding was het verbinden van het noordelijke deel met het zuidelijke, en zo een koninkrijk der Nederlanden te vormen.

De opvolgers slaagden door het samenspel van verscheidene kenmerken erin hun territorium stelselmatig uit te breiden. Het was vooral onder **Filips de Goede** dat de vereniging van de Nederlanden vorm begon te krijgen. Diplomatiek ging Filips de Goede veel voorzichtiger te werk dan zijn voorganger **Jan Zonder Vrees**. Zijn zoon **Karel de Stoute** streef dit doel verder na, maar met een grote volharding dat hem fataal zou worden in 1477. Hij was een verwoed krijgshoofd, gekenmerkt door zijn roekeloos gedrag en continu bezig met oorlogen. Zijn dood in 1477 veroorzaakte een crisis in het hertogdom. Vele veroverde gebieden zagen hun kans mooi om zich los te rukken en ook Frankrijk kon enkele gebieden afpakken. **Maria van Bourgondië** werd onmiddellijk geconfronteerd met de ontevredenheid over het oorlogszuchtige en centralistische beleid van haar vader. Door de dreigende vijandelijkheden van Frankrijk diende Maria zich te wenden tot een mogelijke huwelijkspartner om zo haar land te redden. Op 19 augustus 1477 trouwde Maria van Bourgondië met **Maximiliaan van Oostenrijk**, de zoon van de keizer van Heilig Roomse Rijk. Op deze manier verkreeg Vlaanderen een militaire bondgenoot en kwamen de Nederlanden in handen van de Habsburgs. Ze kregen samen twee kinderen: Filips de Schone en Margaretha van Oostenrijk. Maria overleed een paar jaar na haar huwelijk in 1482 door een val van haar paard. Maximiliaan werd sindsdien regent over de Nederlanden tot zijn dood in 1493.

'De vijand van mijn vijand is mijn vriend'

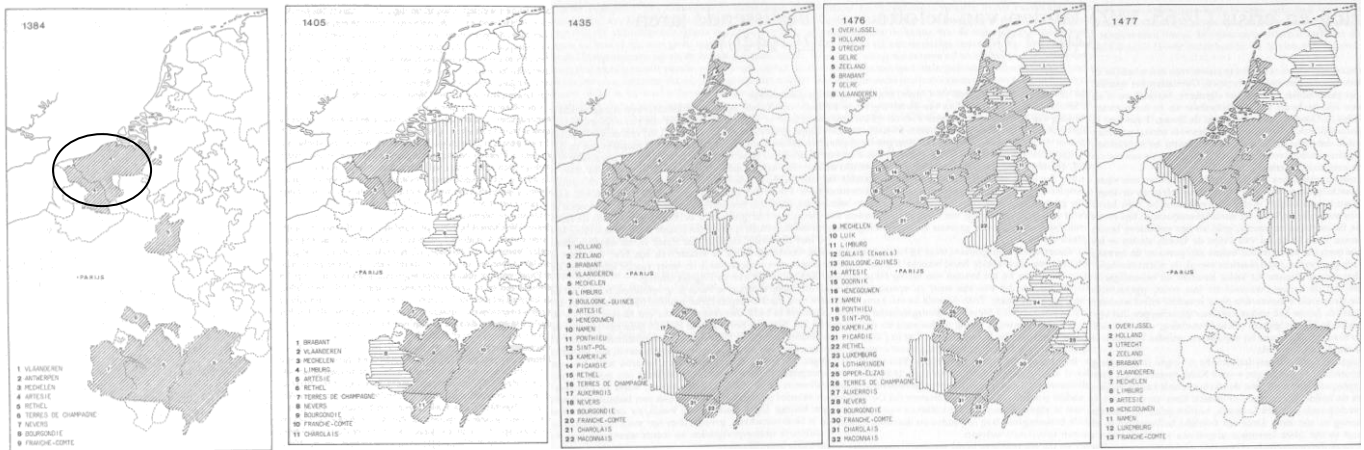
1. Filips de Stoute - "le Hardi" (1342/1384-1404)
2. Jan zonder Vrees (1371/1404-1419)
3. Filips de Goede (1396/1419-1467)
4. Karel de Stoute - "le Téméraire" (1433/1467-1477)
5. Maria van Bourgondië (1457/1477-1482)

[Maria van Bourgondië x Maximiliaan van Oostenrijk (HRR)]

Van boven naar onder: Lodewijk van Male, Margaretha van Male, Filips de Stoute, Jan Zonder Vrees, Filips de Goede, Karel de Stoute, Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk

Kaart 1: 1384 de bezittingen van Filips de Stoute (omcirkeld gebied is Vlaanderen)

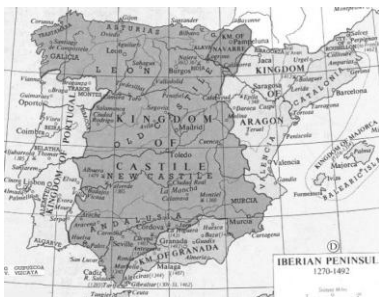
Kaart 2: 1405 de bezittingen van Jan zonder Vrees

Kaart 3: 1435 de bezittingen van Filips de Goede

Kaart 4: 1476 de bezittingen van Karel de Stoute

Kaart 5: 1477 de bezittingen van Maria van Bourgondië

Hier zien we mooi de gebieden die verloren zijn gegaan. Opmerkelijk is dat de Lage Landen wel ervoor gekozen hebben bij elkaar te blijven onder het gezag van Maria.

Castilië en Aragon

Net zoals de Nederlanden vormde het Iberische Schiereiland tijdens de Middeleeuwen geen politieke eenheid. In het oosten langs de Middellandse Zee lag het koninkrijk Aragon, dat in de 13de en 14de eeuw bestond uit: Balaeren, Valencia, Sardinië, Malta, Sicilië en Napels. Al deze gebieden vormden samen de 'kroon van Aragon'. Castilië bevond zich in het midden en verbond Portugal met Aragon.

In 1469 werd door het huwelijk tussen **Ferdinand II van Aragon** en **Isabella van Castilië**, beiden de troonopvolgers binnen hun land, een blijvende en nauwe band geschapen tussen beide koninkrijken. Het echtpaar ging de geschiedenis in als de 'Katholieke Koningen', een titel dat hen door de paus was gegeven als bedanking voor hun inspanningen om van het katholicisme de enige godsdienst in hun rijk te maken. Een titel die ze met trots droegen.

Wat waren nu de strijden die hun die titel opleverde?

Allereerst was er in 1492 de val van Granada, waardoor er geen één ongelovige meer zich meer bevond op het Iberisch Schiereiland. In datzelfde jaar werden ook de joden vervolgd en verdreven. De nadruk op het dogmatisch katholicisme als ideologisch fundament van hun jonge staat bleek al snel erg doeltreffend. Het zorgde voor een interne cohesie en bracht (ook met de ontdekking van Amerika) de Katholieke Koningen op het Europese voorplan. Het geloof werd hierdoor een zaak van staatsbelang, waarbij ook de zuiverheid van het bloed belangrijk werd: het was verboden Moors of Joods bloed te hebben. Verder was hun strijd met Frankrijk om Napels een reden om van hen een uitgelezen bondgenoot te maken voor keizer Maximiliaan.

Van alliantie naar politieke unie

De koning van Aragon had wegens Napels grote problemen met Frankrijk. In de zoektocht naar een bondgenoot kwam hij uit bij Maximiliaan. De alliantie tussen beide koninkrijken werd in 1496 besloten met een dubbelhuwelijk. De kinderen van Maximiliaan trouwde met twee kinderen van de Katholieke Koningen. Filips de Schone huwde met Juana van Castilië, de tweede dochter van Ferdinand en Margaretha van Oostenrijk huwde met Juan van Aragon, de troonopvolger.

Maar het Spaanse vorstengeslacht bleek echter een hele wankele gezondheid te hebben. In 1497 overleed de beoogde troonopvolger Juan, waarna de titel overging naar zijn zuster Isabella. Een jaar later, in 1498 overleed ook zij. Haar zoontje werd de volgende opvolger in rij, maar deze overleed een paar jaar later in 1500. Door dynastiek toeval werd zo Juana de troonopvolgster en kwam Filips de Schone aan de macht. Het overlijden van Isabella van Castilië in 1504 bracht het echtpaar officieel op de troon binnen Castilië. Ferdinand bleef regeren over zijn Aragon. Maar lang kon Filips daar niet van genieten, amper twee jaar later overleed hij. Door de plotse dood, de minderjarigheid van hun zoon Karel en de psychisch gestoorde symptomen van Juana, werd Ferdinand regent over Castilië. In de Nederlanden nam Maximiliaan het regentschap op zich.

In 1515 werd Karel op vijftienjarige leeftijd meerderjarig verklaard. In datzelfde jaar werd hij landsheer van de Nederlanden. Twee jaar later werd hij ook erkend als koning van Aragon en Castilië.

1497: Juan van Aragon overlijdt

1498: Isabella overlijdt

1500: zoon van Isabella overlijdt: Juana van Aragon/Filips de Schone zijn de troonopvolgers in de volgende lijn

1504: Isabella van Castilië overlijdt: Filips de Schone wordt koning van Castilië

1506: Filips de Schone overlijdt: Ferdinand wordt regent in Castilië, Maximiliaan in Oostenrijk

1515: Karel wordt meerderjarig verklaard en wordt landsheer binnen de Nederlanden

1516: Ferdinand overlijdt: Karel regeert in naam van zijn moeder Juana

1518: Karel wordt officieel aanvaard als koning van Castilië en Aragon

1519: Maximiliaan van Oostenrijk sterft: Karel heeft aanspraak op de keizerskroon

Keizerschap

In 1519, na het overlijden van zijn grootvader Maximiliaan, was Karel de universele erfgenaam van Bourgondië, Castilië, Aragon en het Heilig Roomse Rijk. Helaas diende hij voor deze laatste bekroond te worden tot keizer. Zijn grootvader, Maximiliaan had bij leven al zitten regelen dat Karel zijn opvolger werd, maar stierf voordat alles definitief afgerond was.

Hoe zat zo'n keizersverkiezing in elkaar?

Het was de gewoonte dat de zittende keizer bij leven een persoon van eigen voorkeur naar voor schoof. Deze werd dan benoemd tot 'Roomse koning' en werd door die titel de automatische opvolger indien de keizer stierf. Elke christelijke koning mocht zich opgeven voor de titel van Roomse koning. Vervolgens werd de keizerskroon sinds 1356 (de Gouden Bul) verkozen door een keurvorstencollege bestaande uit drie geestelijke en vier wereldlijke keurvorsten. Ook de paus had naderhand inspraak bij deze verkiezingen.

- aartsbisschop Mainz
- aartsbisschop Keulen
- aartsbisschop Trier
- Paltsgraaf van de Rijn
- koning van Bohemen
- markgraaf van Brandenburg
- hertog van Saksen

Door het overlijden van Maximiliaan ging de benoeming van Karel tot Rooms Koning niet door en werd de keizersverkiezing een openlijke strijd tussen meerdere kandidaten. De drie kandidaten waren Karel, Frans I van Frankrijk en de Engelse koning Hendrik VIII. Al snel werd duidelijk de kandidatuur van laatst genoemde niet echt indrukwekkend was. Frans I daarentegen was een geduchte vijand van Karel en had de paus aan zijn zijde. Doordat Frans I de paus als medestander had kon Rome veel druk uitoefenen op de geestelijke keurvorsten.

Waarom was Frans I kandidaat?

Door de alliantie tussen het Heilig Roomse Rijk en Aragon werd Frankrijk door alle kanten belaagd. Nu dat al deze landrijksdommen in handen van één iemand dreigde te vallen wou Frankrijk hier een stokje voor steken. Frankrijk wou zich dus trachten los te maken uit de verstikkende wurgreep van het Heilig Roomse Rijk.

Maar het is toch Karel geworden die het zal schoppen tot keizer. Hoe kan dat nu?

Karel kon rekenen op twee pijlers die hem de overwinning schonken. Allereerst wist hij zijn slag thuis te halen door een grootscheepse **propaganda**. Hij liet zichzelf voorstellen als een volbloed Duitser, kleinzoon van de overleden keizer én de beste garantie voor het behoud van het politieke evenwicht binnen het rijk. Verder was het door een grootscheepse **omkoopoperatie**, gefinancierd door Fugger, dat ervoor gezorgd heeft dat Karel de bovenhand kon nemen. **Fugger** was een één van de rijkste figuren uit het zuiden van Duitsland, was goed op de hoogte van de gehele situatie en wou kost wat kost het imperium uit handen van Frankrijk houden. Door alles te gaan mobiliseren wat hij kon zorgde hij ervoor dat Karel genoeg geld verwierf om de keurvorsten op het juiste gedacht te brengen. In totaal werd er 850 000 gulden geïnvesteerd om de keurvorsten gunstig te stemmen. De keizersverkiezing van 1519 was dus een mooi schoolvoorbeeld van 'big money, big politics'.

Dankzij deze weg heerste Karel, Karel V genaamd, over een machtig zo niet het machtigste statencomplex van Europa.

De twee ongelukkigen waren Frankrijk en Rome. Frankrijk werd nu omgeven door gebieden in handen van, of gecontroleerd, door het huis van Habsburg. De nieuwe machtsverhoudingen waren niet alleen onaanvaardbaar voor Frankrijk, maar ook voor de paus. Hij zag zijn staten ook ingesloten worden door Habsburgse bezittingen.

Ambities en mislukkingen van een wereldheerser

Doelstellingen

Samenvattend had Karel drie doelstellingen voor ogen. Allereerst wierp hij zich als dé **verdediger van het christendom**, zowel intern binnen zijn rijk (de ketters) als extern (de ottomanen). De strijd tegen de vijanden van het katholicisme stond bovenaan zijn agenda. Het protestantisme zou hij bijvoorbeeld tot aan zijn laatste dagen bestrijden. Vervolgens stond hij ook in voor de **bescherming van de dynastieke belangen van het huis Habsburg**. Door middel van huwelijkspolitiek zorgde men ervoor dat de vele omliggende landcomplexen in handen bleef van de familie. Ten slotte streefde hij naar **wereldlijke leiderschap**. Karel V kon echter niet gekarakteriseerd worden als een agressieve, op territoriale uitbreiding beluste vorst. Maar zijn uitstraling van een universeel monarch en beschermer van het christendom leverde hem wel een eindeloze reeks oorlogen en conflicten op.

Centraal in beeld is het wapenschild van Karel V geflankeerd door een adelaar, wat verwijst naar de Romeinse traditie en stond symbool voor het Heilig Roomse Rijk. Binnenin de adelaar bevinden zich nog verschillende wapenschilden die symbool staan voor de verschillende gebieden waarover Karel heerste. De keizerskroon boven het wapenschild verwijst naar het keizerschap binnen het rijk, de gouden ketting onderaan het wapenschild staat symbool voor de ordeketting van het gulden vlies. De orde van het gulden vlies was een exclusieve ridderorde en behoorden tot de strenge Oostenrijkse katholieke tak van de Europese adel. Onderaan merken we water op omgeven aan weerszijde door rotsen. Het water verwijst naar de Straat van Gibraltar, de twee zuilen staan symbool voor het eind van de wereld. Verder staan de zuilen ook symbool voor de plus ultra-politiek van Karel V. (Nog een klein weetje: de ordeketting van het gulden vlies vinden we ook terug op het portret van Filips de Goede, pagina 8)

Wat houdt 'plus ultra' precies in?

Plus ultra betekend 'steeds verder' en verwijst naar de strijd tegen de ongelovigen. Het einde van de Reconquista viel in het jaar 1492 bij de val van Granada. Deze val betekende resoluut het einde van het Moorse bolwerk (Islam) die leefden op het Iberisch Schiereiland (Spanje), en daarmee ook in geheel Europa. Met deze zin wou Karel aantonen dat hij verder wou gaan met de strijd tegen de ongelovigen op de het Afrikaanse eiland. 'Het einde van de wereld houdt mij niet tegen, ik ga verder.'

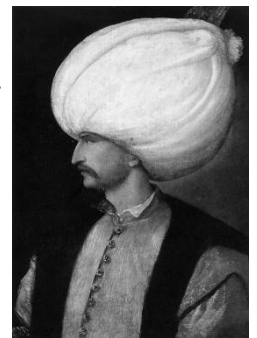
Wat betekend Reconquista?

De reconquista was de christelijke herovering van het Iberisch Schiereiland.

Karel en zijn vele vijanden

De opmars van de Ottomanen

De Ottomanen waren een Turkse dynastie van sultans die heersten over het Turkse rijk van ca. 1300 tot 1922. Aan het eind van de vijftiende eeuw was de westelijke opmars van de Ottomanen de grootste bekommernis van een aantal Europese monarchen, en zeker dat van Karel. De oprichter van deze dynastie was **Osman I**. Omstreeks 1300 bracht hij een aantal gebieden samen en werd zo de grondlegger van een nieuw Turks imperium. Het Turkse imperium kende bij zijn start een omvang van ongeveer 16 000 km². Amper twee eeuwen later telde het rijk zo'n 12 miljoen km² onder **Suleyman de Magnifieke**, of anderszins genoemd, Suleyman de Wetgever. Suleyman was de belangrijkste leider geweest binnen de Ottomanen. Onder hem kende het rijk zijn grootste vorm en stonden militair en economisch gezien veel machtiger in hun schoenen dan Europa. Dit had te maken met het feit dat ze zowel een goed gevormde ruitery als landleger kende. Verder haalde men ook veel inkomsten uit de landen die ze bezaten. Dit alles leidde er toe dat aan het eind van de 15de eeuw en de gehele 16de eeuw het Ottomaanse rijk de meest machtigste en dominante staat was binnen de wereld. Constantinopel werd in 1453 door de Ottomanen veroverd en uitgeroepen als de hoofdstad van hun imperium. In de tweede helft van de vijftiende eeuw werden de resterende delen van Roemenië, Griekenland en de gehele Balkan aan het grondgebied toegevoegd. In de eerste decennia van de zestiende eeuw werden ook Syrië en Egypte ingelijfd. Door deze inlijving kwam de oostelijke Middellandse Zee vrijwel volledig onder Ottomaanse controle. Onder Suleyman kwamen ook Iran, Irak en grote delen van Noord-Afrika erbij. In 1521 stond Suleyman aan de toegangspoort van Hongarije, die hij in 1526 binnen viel. Hongarije die geregeerd werd door de zus van Karel, Maria, kon geen kanten op. Het huis van Habsburg voelde zich genoodzaakt te interveniëren in deze opmars van de Ottomanen. Niet enkel omwille van de zus van Karel, maar ook omwille van een dubbelhuwelijk dat niet alleen de zus van Karel verbond aan de troonopvolger Lajos II, maar ook Karel's broer Ferdinand verbond aan de zus van Lajos. Laatstgenoemde liet het leven binnen een beslissende slag van Mohacs, waarna grote delen van Hongarije bezet werden door de Ottomanen. Ook de onenigheid over de opvolgingskwesitie zorgde ervoor dat Suleyman gemakkelijk zijn gang kon gaan binnen het land. Ferdinand werd door de dood van Lajos de opvolger binnen Hongarije, maar dat werd niet door iedereen gesmaakt. Het land viel bijgevolg in drie stukken uit elkaar: een westelijk deel dat onder controle stond van de nieuwe koning Ferdinand, een centraal deel inclusief de hoofdstad dat geregeerd werd door de Ottomanen en een oostelijk deel dat onder een vazal van de sultan kwam te staan (m.a.w. ook in handen van de Ottomanen).

Maar Suleyman ging verder met zijn uitbreidingsexpeditie. In september van het jaar 1529 stond hij aan de poorten van Wenen, het centrum van Europa, en voerde hij beleg uit over de stad. Echter wegens slechte weersomstandigheden en logistieke moeilijkheden werd het beleg gebroken. Het zou aan deze grens zijn dat de westelijke uitbreiding van de Ottomanen zou eindigen.

1. de bezettingen van het OTR,
2. Suleyman, 3. Maria, 4. Slag bij Tunis

Tegen de bondgenoten van het Ottomaanse Rijk, de Arabieren, kende Karel wel een aantal successen. De Arabieren bewoonden de Noord-Afrikaanse islamstaatjes en maakten de Middellandse Zee onveilig. Wegens christelijke en economische redenen bracht Karel in het voorjaar van 1535 een vloot samen om ten strijde te trekken tegen deze barbaren. Met succes bleek achteraf want in datzelfde jaar in de maand juni veroverde hij Tunis, een havenstad dat bedreigd werd onder de Arabische piraterij. Dit succes liet hij grotesk verwerken in een monumentaal wandtapijt dat vele jaren en geld kostte om te vervaardigen. Later, in 1541, trachtte Karel een nieuwe expeditie succesvol af te werken tegen het kapersnest gelegen in Algiers. Helaas mislukte deze interventie en betekende resoluut het einde van de Habsburgse interventie in het Noorden van Afrika.

De confrontatie met Frankrijk

De tweede grootste vijand van het Heilig Roomse Rijk was Frankrijk. Na de keizersverkiezingen van 1515 was het hek helemaal van de dam. Tussen 1521 en 1559 zouden Frankrijk en Habsburg niet minder dan vijf oorlogen uitvechten die beide Europese grootmachten op de rand van een financiële afgrond zouden brengen.

Vijf Frans-Spaanse oorlogen

- 1521-1526 (Doornik(se), Milaan; Pavia)
Vrede van Madrid, 1526
- 1526-1529 (Liga van Cognac; Sacco di Roma)
Damesvrede van Kamerijk, 1529
- 1536-1539 (Ottomanen + Duitse protest. bondg. Frans I)
- 1541-1544 (Ottomanen + Duitse protest. bondg. Frans I)
- 1552-1559 (Saint-Quentin, 1557; vrede 1559; bankroet 1559)
Vrede van Cateau-Cambrésis, 1559

De eerste oorlog liep van het jaar 1521 tot 1526 en eindigde in een nederlaag voor Frankrijk. Karel slaagde erin Doornik te bemachtigen en controle te verkrijgen over Milaan. De moment suprême van de oorlog was echter de **Slag bij Pavia** in 1525, waarbij Karel aan het langste uiteinde trok en Frans I tot krijgsgevangene werd gemaakt. Met het **Verdrag van Madrid** werd Frans I van zijn positie als krijgsgevangene ontdaan door aan een aantal belangrijke toegevingen te voldoen zoals onder meer de teruggave van het hertogdom Bourgondië.

Waarom liet Karel zijn aartsvijand op zo'n korte tijd weer vrij?

De entourage van Karel was niet al te happig om Frans opnieuw vrij te laten. Karel daarentegen eiste de vrijlating omdat Frans beloften had gemaakt Karel te steunen in een kruistocht naar het Heilige land.

Maar zodra Frans op vrij voeten was verbrak hij al zijn beloftes en sloot direct een alliantie tegen Karel V: de **Liga van Cognac**, waarbinnen alle Europese vijanden van Karel V zetelden. Deze waren de paus, Venetië, Firenze, Frankrijk en de hertog van Milaan. Karel was op zijn tenen getrapt en startte een tweede Frans-habsburgse oorlog, waarbinnen ook hij aan het langste eind trok. De ongelukkige binnen de gehele strijd was paus Clemens VII die het slachtoffer werd van de Saco di Roma.

Wat hield de Saco di Roma in?

Duitse landknechten in dienst van Karel vielen de eeuwige stad Rome binnen en plunderden en vernielden Rome. Karel heeft deze plundering altijd betreurt en wees naar de samenwerking tussen Frankrijk en de paus als schuldigen van deze trieste gebeurtenis. Hier dient wel een kanttekening gemaakt te worden waarbij het echter wel de bedoeling was de paus op deze manier eens aan de tand te voelen en te tonen wie weldegelijk de sterkste was. De macht van de paus werd gebroken en Karel verwierf het overwicht in Italië.

De tweede oorlog werd beëindigd met de **Damesvrede van Kamerijk**. Een vrede gesloten tussen de tante van Karel V, Margaretha van Oostenrijk en de moeder van Frans I. In deze vrede bevestigde laatstgenoemde het naleven van de eerste vrede en erkende Karel V langs zijn kant het hertogdom Bourgondië als bezitting van de Franse kroon.

De derde en vierde oorlog waren de minst ingrijpende oorlogen. Voor beide oorlogen riep Frans echter wel de hulp in van de Ottomanen onder leiding van Suleyman I. Langs beide partijen bracht de oorlog weinig op.

Waarom was het zo bizar dat Frans I de hulp inriep van de Ottomanen?

Frans kreeg van de paus doorheen zijn leven de titel 'meest katholieke koning'. Het is daarom een vreemd gegeven dat hij zich ging beroepen op de Ottomanen, dé grootste vijand van de christelijkheid. Dit gegeven toont mooi aan dat Frans het niet zo nauw nam met die titel en er geen enkel probleem mee had allianties aan

te gaan met alle vijanden van Karel, ook al strookten deze niet met de christelijke identiteit. Verder steunde Frans ook de Duitse protestanten in hun conflict met de keizer. Frankrijk was intern enorm katholiek, maar extern nam men het niet zo nauw met godsdienstige overtuigingen. Hun voornaamste doel was de Habsburgers te verzwakken kost wat kost.

De vijfde oorlog zou niet meer gestreden worden door Frans, die overleed in 1547, en ook Karel zou het einde ervan niet meer mee maken. De oorlog eindigde in 1559 met de **Vrede van Cateau-Cambrésis** die onder meer ook een einde stelde aan de slag bij Saint-Quentin. Een groteske militaire slag onder Filips II, zoon van Karel, dat voor een enorme nederlaag zorgde langs Franse kant. Deze nederlaag bezorgde Frankrijk dynastieke problemen, waarbij het land ook ten prooi viel aan interne godsdiensttwisten. Het ooit zo sterke militaire Frankrijk betekende in de tweede helft van de zestiende eeuw niks meer. De Frans-Habsburgse oorlog werd gevolgd door een periode van de Pax Hispanica. Maar ook de oorlogsinspanningen eisten zijn tol binnen Spanje. In 1557, onder Filips II, was ook Spanje genoodzaakt zich staatsbankroet te verklaren.

Wat houdt de Pax Hispanica in?

De Pax Hispanica was een periode van 23 jaar (1598-1621) waarbinnen Spanje de Europese stabiliteit behield door hun militair en economisch overwicht.

De Duitse protestanten

Het belangrijkste icoon van de Reformatie was ongetwijfeld **Luther**. In de vijftiende eeuw bezat de kerk van Rome heel wat dominantie waarvan gretig misbruik werd gemaakt. Omstreeks 1500 kwam het verkoop van aflaten aanzetten. Een gegeven wat voor Luther de druppel was dat de emmer deed overlopen. In 1517 hing Luther zijn 95 stellingen uit aan de deur van de Slotkerk te Wittenberg waarbinnen hij de wantoestanden van de kerk aanklaagde. Onder toedoen van de persdruk verspreidde Luthers ideeën snel en kende hij heel wat volgelingen die het met hem eens waren. Gealarmeerd door de snelle verspreiding van deze hervormingsgezinde ideeën eiste de paus in 1520 dat Luther zijn stellingen zou herroepen, maar Luther weigerde. (Afbelding: Maarten Luther)

Wat zijn aflaten?

Een aflaat was een manier om via betaling korting te krijgen op de tijd die men diende uit te zitten in het vagevuur. Geen enkel mens was vrij van zonden hoe vroom men ook leefde en belande na de dood voor een bepaalde tijd in het vagevuur om zo zijn zonden kwijt te spelen en door te gaan naar de hemel. Het kopen van een aflaat zorgde ervoor dat men minder lang in het vagevuur diende te zijn. Dit alles was natuurlijk dikke zever en werd door de Kerk sterk economisch misbruikt. Men kon echter niet enkel voor zichzelf aflaten kopen maar ook voor dierbaren die al gestorven waren. Op deze manier kon men hen een handje helpen in het hiernamaals. Het verkoop van aflaten werd een enorm succes en de rijkdom van de kerk dikte goed aan.

Door Luther's weigering vaardigde Rome in juni van datzelfde jaar de **Exsurge Domine** bul uit, waarin Luthers leer werd veroordeeld en waarin hij verplicht werd zijn stellingen te ontkennen. Deed hij dit niet werd hij geëxcommuniceerd. Luther gaf geen gehoor aan deze eis en werd verbannen.

Wat houdt het begrip 'exsurge domine' in?

Het is een officieel document uitgevaardigd door geestelijken, waarbinnen iemands leer aangehaald wordt als ketterij. Indien de persoon in kwestie zijn leer niet ontkende werd deze religieus uitgesloten in de gemeenschap, had men geen enkel godsdienstig recht meer (bv. het gaan halen van de communie, het uitvoeren van de sacramenten etc.) en werd men niet meer beschouwd als een lid van de kerk.

Aansluitend op deze geestelijke excommunicatie vaardigde de Rijksdag, op verzoek van keizer Karel, op 26 mei 1526 het **Edict van Worms** uit, waardoor Luther in de Rijksban werd gedaan en vogelvrij werd verklaard.

Wat is een Rijksdag?

Een Rijksdag was de algemene vergadering van het Heilig Roomse Rijk die zich uitspraken over belangrijke aangelegenheden en bestond uit drie colleges bestaande uit allereerst de keurvorsten, dan de rijkssteden (autonome en soevereine steden binnen het HRR) en als laatste de rijksvorsten (vorsten die heersten over soevereine gebieden).

Wat houdt de Rijksban in?

De Rijksban was een wereldlijke excommunicatie, waarbij de persoon in kwestie beschouwd werd als een vijand van de staat en niet meer genoot van zijn wereldlijke rechten.

Maar er heerste een groeiende sympathie voor Luther waardoor de Rijksban niet overal aanvaard werd. Één van de belangrijkste figuren hier in was de hertog van Saksen **Frederik de Wijze**. Hij was misnoegd over de dominante positie die Karel had weten te verwerven en hekelde het feit dat hij meer en meer macht zou verkrijgen. Om zowel politieke als religieuze redenen wierp Frederik zich op als beschermheer van Luther. In alle landen die beheerst werden door Frederik was Luther welkom en gold de Rijksban niet. Deze situatie zou een aantal jaren blijven sudderen.

In 1530 kwam men echter opnieuw samen om te beslissen over het lot van Luther. Deze Rijksdag, genaamd de **Rijksdag van Ausburg**, zou de eerste vergadering zijn dat definitief een religieuze breuk zou gaan betekenen binnen het rijk. De meerderheid besloot namelijk de Rijksban toch te laten gelden, maar dat was tegen de wil van de keurvorsten gerekend. Voor het eerst was er zowel een politieke als religieuze verdeeldheid binnen het rijk met langs de ene kant van de katholieken o.l.v. de keizer en langs de andere kant de protestantsgezinde o.l.v. de hertog van Saksen. Om de uitvoering van het besluit tegen te gaan sloten de protestanten in 1531 het **Schmalkandisch Verbond** tegen de keizer.

Wat hield het Schmalkandische Verbond in?

Het Schmalkandische verbond was een protestants verbond gesloten tussen de Duitse vorsten en rijkssteden waarbij men ijverde voor de erkenning van het Lutheranisme.

Maar Karels strijd tegen de Frankrijk en de Ottomanen (zie derde en vierde Frans-Habsburgse oorlog) zorgde er echter voor dat de confrontatie tussen het katholieke en protestantse kamp een lange tijd uitbleven. Karel had immers de hulp van de protestantse Rijksvorsten nodig om het leger van Suleyman terug te dringen. Pas in 1545, na een wapenstilstand, kon hij volop zijn aandacht richten op het Schmalkandische Verbond dat doorheen de jaren een grotere navolging kende. De confrontatie mondde uit in de **Schmalkandische Oorlog** die zich manifesteerde van 1546 tot 1547. Karel won met een verplettende overwinning op de protestanten.

Karel wist als geen ander gebruik te maken van het medium kunst om zichzelf te gaan profileren als goed strijdheer en op deze manier een beeld van zichzelf de wereld in te sturen zoals hij dat wou. Links zien we een portret van Karel gemaakt na de overwinning van de Schmalkandische Oorlog. Hij liet zichzelf uitbeelden te paard omdat deze symbool stond voor de militaire superioriteit. Verder was hij ook niet omringd door een leger en keek hij met een blik naar het oneindige. Deze blik was een typische manier in de Vroegmoderne Tijd om onvoorwaardelijke macht uit te beelden. De zon die ondergaat, rechts op de afbeelding, is dan weer een symbool voor de strijd die geleverd is. De lans was het symbool bij uitstek voor de 'miles christi', de strijders van christus de heer. Op deze manier liet hij zichzelf portretteren zoals de heilige Saint Michael die met zijn lans de draak, het onheilige, overwon.

Maar de Duitse protestanten weigerde de religieuze vrede te aanvaarden omdat er onvoldoende aan hun wensen was voldaan. In 1551 verenigden de protestanten hun krachten opnieuw in een oorlog genaamd de **Vorstenopstand**. Deze oorlog duurde een jaar en eindigde in het voordeel van laatstgenoemde. Ze slaagden erin de katholieke strijdmachten in het defensief te dringen. Karels broer **Ferdinand** toonde zich bereid te onderhandelen over een eeuwigdurende vrede die beide kampen tevreden zou stellen. Het resultaat mondde uit in de **Godsdienstvrede van Ausburg** die in september van het jaar 1555 werd ondertekend.

Wat hield de Godsdienstvrede van Augsburg in?

De vrede hield in dat elke stadstaat voor hun eigen gebied besloot welke godsdienst men er hanteerde. Zo gold het principe van *'cuius regio, eius religio'*. Deze vrede was van toepassing in alle gebieden van het Rijk, behalve in de Nederlanden! Dit gegeven zal leiden tot het ontstaan van de Tachtigjarige oorlog (1568-1648).

Karel diende zich noodgedwongen neer te leggen bij de vrede, maar aanvaardde deed hij nooit. Enkele weken na de ondertekening van de godsdienstvrede besloot hij troonsafstand te doen. Zijn broer Ferdinand volgde hem op als keizer van het Heilig Roomse Rijk, zijn zoon Filips werd landsheer van alle andere gewesten.

Waarom deed Karel bij leven afstand van de troon?

Karel voelde zich een mislukt keizer door het falen in zijn doelstellingen. Zoals op pagina 11 aangegeven wierp Karel zich resoluut op als beschermer van het christendom, maar faalde binnen zijn eigen rijk om de christelijke eenheid te bewaren. Deze mislukking kon hij niet verkroppen en vond zichzelf daardoor niet meer waardig als keizer.

Titiaan, la gloria (1554)

Titiaan was de hofschilder van keizer Karel V en zijn familie. In 1550 of 1551 kreeg hij de opdracht van de keizer om, volgens diens precieze aanwijzingen, een bijzonder altaarstuk te schilderen waarop Karel, slechts gekleed in een doodshemd en in gezelschap van enkele familieleden, in aanbidding neerknielt voor de Heilige Drie-eenheid. Het schilderij kwam boven het altaar van het klooster van Yuste te hangen, recht boven de crypte waar de overleden keizer zijn eerste rustplaats kreeg. Karel zou namelijk zijn hele leven lang aan boetedoening doen in het klooster van Yuste. Na zijn dood werd zijn lichaam in de crypte vlak onder het altaar begraven zodat, wanneer de priester aan zijn ceremonie deed, telkens stapte op het lichaam van Karel. Op deze manier wou hij zelfs in het hiernamaals aan boetedoening doen voor het falen in zijn opdracht.

Kort overzicht:

- Rijksdag, "Rijksstanden", drie geledingen of "colleges"
- Keurvorst Frederik de Wijze
- Bulle Exsurge Domine, 1520: veroord. Lutherse stellingen gevolgd door excommunicatie
- Edict Rijksdag van Worms, 1521: Rijksban
- Rijksdag Augsburg, 1530: geen verzoening, bevestiging (enkel katholieke Rijksstanden)
- Schmalkaldisch Verbond, 1531
- Schmalkaldische Oorlog, 1546-1547
- Vorstenopstand, 1551-1552
- Godsdienstvrede van Augsburg (1555)
  - ☐ Cuius regio, eius religio
  - ☐ Christenheid officieel verdeeld
- abdicatie Karel V, 1555

Engeland, Tudor en Habsburg

In nasleep van de Rozenoorlog (1455-1485) kwam de Tudormonarchie op de troon. De eerste Tudorkoning, **Hendrik VII**, zorgde voor stabiliteit en wist zowel intern als extern de rust en orde te bewaren. Verder ging hij ook zuinig om met de vorstelijke financiën en kende Engeland een economische heropleving. **Hendrik VIII** was een ander paar mouwen. Hij volgde zijn vader op als koning van Engeland in het jaar 1509 en trouwde in datzelfde jaar met Catharina van Aragon, de tante van Karel V en een dochter van de Katholieke Koningen. Maar de geboorte van een troonopvolger bleef uit. Om deze redenen wenste Hendrik te scheiden van zijn vrouw. Catharina die enorm katholiek was verzette zich hevig tegen dit besluit en werd in haar protest ook gesteund door haar neef Karel. Door de Sacco di Roma had Karel macht weten te verwerven over de paus en onder zijn toedoen weigerde de paus de scheiding te erkennen. Hendrik was woedend en wendde zich tot de aartsbisschop van Canterbury Cranmer om het huwelijk te annuleren. De annulatie werd een feit en niet kort daarna huwde hij met Anna Boleyn, een hofdame aan zijn paleis. Rome ontredderd over de situatie die aan de gang was in Engeland excommuniceerde zowel Hendrik als Cranmer. Uitzinnig van woede versnelde Hendrik hierop de antiroomse hervormingen binnen zijn land. In 1534 werd de **Act of Supremacy** door het parlement goedgekeurd waardoor Engeland zich definitief losscheurde van Rome.

Wat hield de Act of Supremacy in?

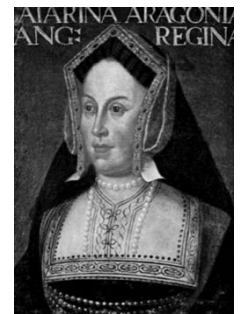
De akte zorgde ervoor dat de kerk binnen Engeland een staatskerk werd met aan hoofd de koning.

Vervolgens werd de **Treasons Act** uitgevaardigd. Een akte die stelde dat iedereen die Hendrik VIII niet als hoofd van de kerk en de Anglicaanse Kerk niet aanvaarde beschouwd zou worden als landverrader en vervolgens geëxecuteerd zou worden. Een voorbeeld van zo'n bekend persoon die op deze manier onder de bijl geraakte was Thomas More, die weigerde de veranderingen te erkennen. Dit gegeven leidde tot de spreuk '*via regis, mors est*', de woede van de koning betekend de dood. Ook zijn vrouwen konden hier over mee spreken. Vier van zijn zes vrouwen bereikte de dood door o.a. toedoen van Hendrik. Catharina stierf in 1533 aan kanker, Anna werd onthoofd in 1536 op beschuldiging van overspel, incest en samenzwering, Jane stierf in het kraambed in 1537, Catharina werd onthoofd in 1542, enkel Anna en Catharina van Parr (zijn laatste echtgenote) overleefden hem.

Op buitenlands beleid had Hendrik de voorkeur samen te werken met de Habsburgers, ondanks de interne moeilijkheden omtrent Catharina van Aragon en de breuk met Rome. Het kwam meerdere keren tot een militaire samenwerking tussen beide koninkrijken tegen Frankrijk. Al bleef Engeland voornamelijk op de achtergrond.

Hendrik werd in 1547 opgevolgd door zijn enigste zoon uit zijn derde huwelijk met Jane, **Edward VI**. Hij kende echter maar een kort bewind die gekenmerkt werd door een groeiend protestantisme binnen de Engelse kerk. Omdat de vele huwelijken geen enkele zoon buiten Edward had opgeleverd werd men genoodzaakt beroep te doen op de dochters van Hendrik. In 1553 volgde **Mary Tudor**, de eerste dochter van Hendrik uit het huwelijk met Catharina, de overleden kinderloze Edward op. Ze stond bekend als een fervent katholiek gezinde vorstin. Met harde hand werd het katholicisme weer de staatsgodsdienst binnen Engeland. Vele protestanten eindigde onder haar bewind onder de inquisitie wat leidde tot haar bijnaam 'Bloody Mary'. In 1554 huwde ze met Filips II, de zoon van Karel V, wat haar populariteit binnen Engeland ook deed dalen. **Elisabeth I** volgde de kinderloze Mary op in 1558 en was de tweede dochter uit het huwelijk met Anna Boleyn. Elisabeth trachtte een gematigde middenweg te vinden tussen de katholieken en de protestanten, maar dat was niet in het goede keelgat geschoten in Rome. In 1570 werd ze door de paus geëxcommuniceerd wat leidde tot grote woede bij Elisabeth. Vanaf dat moment stond alles wat Roomsgezind was gelijk aan landverraad. Deze houding bracht haar niet enkel in conflict met de paus maar ook met Filips II. Beiden werden aartsvijanden van elkaar en trachtten zoveel mogelijk elkaars macht in te krimpen. Filips deed dit door alle binnenlandse vijanden van Elisabeth te steunen, Elisabeth op haar beurt wierp zichzelf op als beschermer van de Nederlandse protestanten (zie tachtigjarige oorlog).

(Van boven naar onder: Hendrik VIII, Catharina van Aragon, Anna Boleyn, Edward VI, Mary Tudor, Elisabeth I)

Karel V en het bestuur van zijn landen

Toon aan dat Karel zowel een exponent van de Middeleeuwen als een moderne vorst was.

Op middeleeuws vlak werd Karel zijn rijk allereerst gekenmerkt door een samengesteld patrimonium (zie pagina 3: samengestelde staten). Verder was hij een ambulante vorst die geregeld reisde binnenin zijn rijk. Voornamelijk verbleef hij in Castilië, gevolgd door de Nederlanden, het Heilig Roomse Rijk, Aragon en op zee. Het rijk kende vervolgens geen hoofdstad. Als laatste beschouwde Karel zichzelf als koning der koningen (keizer) en de beschermheer van het christendom. Zijn creatie van **overheidsinstelling** leverde hem de stempel 'modern' op. Doordat het rijk dusdanig groot was bouwde Karel een bestuurlijk apparaat uit, genaamd de Collaterale raden met als bedoeling een staatkundige eenheid uit te bouwen. Deze raden zetelden in de Nederlanden met als hoofdstad Brussel. Dit was een nieuw gegeven. In de Middeleeuwen was het namelijk de gewoonte dat elk gewest zijn eigen aparte hoofdstad had. Allereerst werd de Raad van State in 1521 opgericht. Deze raad bestond uit de adel die de vorst of landvoogd(es) adviseerden over belangrijke aangelegenheden. Met deze laatstgenoemde hebben we het voornamelijk over oorlog, vrede, buitenlands beleid, benoemingen etc. Karel was er zich namelijk sterk van bewust dat het zinloos was tegen de adel te regeren. Een samenwerking tussen beide machtsverhoudingen zou eerder leiden tot interne vrede en stabiliteit. De tweede raad was de Geheime Raad, bestaande uit geschoolde juristen. Deze spitsten zich toe op de wetgeving, het binnenlandse bestuur en de organisatie of toezicht op de rechtspraak. De Geheime Raad werd het bureaucratisch zenuwcentrum van het centrale bestuur en zou later uitgroeien tot de regeringsraad bij uitstek. De derde en laatste raad was de Raad van Financiën. Deze raad stond in voor het financiële beleid en de economische politiek. Vervolgens introduceerde Karel de **permanente landvoogdij**, of onderkoning. Deze werd de plaatsvervanger van de Keizer in een bepaald landgebied. Men kende echter dezelfde soevereiniteit en had in theorie dezelfde macht en rechten als de keizer. Vaak was het namelijk ook zo dat men van 'Koninklijke bloede' diende te zijn om deze titel in te vullen. De landvoogd of landvoogdes was vaak een lid van de Koninklijke familie, al dan niet bastaard. Zo was Margaretha van Parma een bastaarddochter van Karel V. Door zijn erkenning werd ze aanvaard als deel van de dynastie. Haar zoon, Alexander Farnese, zal de derde landvoogd zijn dat de Nederlanden kende binnen de Tachtigjarige oorlog. Verder werd elk gewest afzonderlijk ook nog eens bestuurd door een gouverneur. Zo had men bijvoorbeeld de gouverneur van Vlaanderen, Zeeland en Holland.

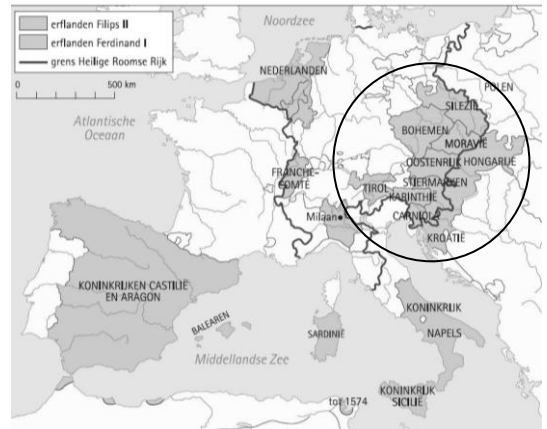
De Nederlanden

De Nederlanden kende een speciale ontwikkeling binnen het bestuur van Karel. Hij had een duidelijke creatie van een soevereine Nederlands-Bourgondische staat voor ogen. Door de **Transactie van Ausburg** in 1548 bracht hij al de Nederlandse landen samen in een Bourgondische Kreits, of ook wel de 17 provincies der Nederlanden genoemd. Deze Bourgondische Kreits was één van de tien bestuurlijke kringen waarin het keizerrijk was ingedeeld. Ondanks het streven naar een staatkundige eenmaking bezaten noch de Bourgondische hertogen, noch Karel of zijn opvolger Filips, voor de Nederlanden een algemene rechtstitel van koning, aartshertog of wat dan ook. De lage landen bleven niet meer dan een personele unie van vorstendommen en heerlijkheden die een eigen rechtssysteem hadden. Met de **Pragmatieke Sanctie** van 1549 werd het conglomeraat van het territorium voor eeuwig één en ondeelbaar verklaard. Dit wil zeggen dat alle erfopvolging van titels dezelfde procedure verkregen. Vooraf kende elk deel binnen de Bourgondische Kreits zijn eigen procedure. Met de uitvoering van de Pragmatieke Sanctie werd hieraan een einde gesteld. Verder konden de Nederlanden ook niet meer ontbonden worden. Eenmaal men in aanmerking kwam voor het erven van de Nederlanden diende men alles wat binnen de Nederlanden behoorde te aanvaarden. Daarbij was het duidelijk de bedoeling de samenhang van deze personele unie te bevestigen en te beschermen voor de toekomst.

Een gecontesteerde Pax Hispanica

Filips II, een heerser van een wereldrijk

Als gevolg van Karel's troonsafstand werd het rijk verdeeld onder twee familieleden. Karel's broer, **Ferdinand**, die in 1531 al was verkozen tot Rooms Koning volgde Karel in 1556 op als keizer van Heilig Roomse Rijk. Alle andere gebieden gingen naar Karel's zoon **Filips**. Dit gegeven zorgde voor een opsplitsing binnen het Huis van Habsburg. Het Heilig Roomse Rijk vormde een Oostenrijkse tak, Filips vormde de Spaanse tak. Het omcirkelde gedeelte omvat het HRR in handen van Ferdinand. Alle donkergekleurde delen buiten de cirkel waren toe geweest aan Filips. Ondanks het feit dat Filips de keizerskroon niet verkreeg groeide hij wel uit tot een wereldmonarch.

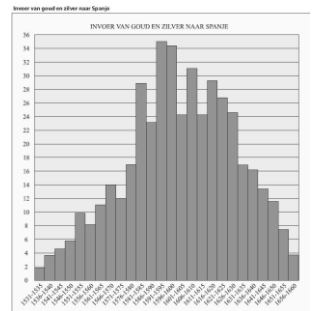

Welke gegevens zorgde ervoor dat Filips II uitgroeide tot een wereldmonarch? Allereerst verkreeg hij niet alleen de landen binnen het rijk van zijn vader, maar ook de bijhorende kolonies. Vooral Castilië en Portugal bezaten grote landcomplexen binnen de kusten van Afrika, Midden- en Zuid-Amerika. Het was vooral uit deze kolonies dat Filips heel wat inkomsten verwierf. Al sinds de regeerperiode van Karel gold het principe van de 'quinto real'. Een principe waar vooral Filips gretig van gebruik maakte. Door de ontdekking van zilver en goudmijnen haalde Filips gemiddeld vijf maal meer inkomsten uit de kolonies dan dat zijn vader deed. Door de verwerving van aanzienlijk veel geld en zijn, uiteindelijk, groot landcomplex zorgde ervoor dat Filips II het overwicht binnen West-Europa in handen nam.

Wat houdt de 'quinto real' nu eigenlijk in?

De quinto real, of koninklijke vijfde, was een speciale belasting die de koning van Castilië mocht heffen op de mijnbouw van edelmetalen in kolonies.

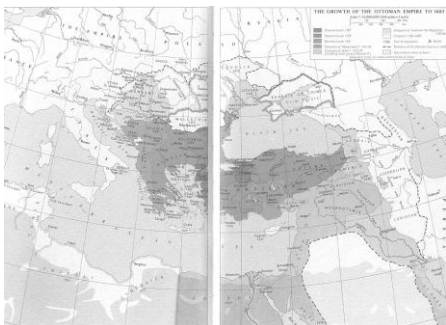

Uitleg bij de afbeeldingen:

Afbeelding 1: Het rijk van Karel verdeeld onder zijn twee opvolgers Ferdinand en Filips II

Afbeelding 2: de koloniale rijken verworven door Filips II. De gehele linkerflank binnen Amerika behoorde toe aan het koninkrijk van Castilië. De kusten binnen Afrika en het rechtse gedeelte binnen Amerika maakten deel uit van het koninkrijk Portugal.

Afbeelding 3: de inkomsten verworven uit de kolonies door het principe van de quinto real. Links zijn de inkomsten verworven door Karel. In het midden zien we de inkomsten die Filips II verwierf.

De controle over de Middellandse Zee

Met het erven van zijn vaders land erfde Filips ook zijn vijanden mee. De belangrijkste waren de Ottomanen. De eerste 20 jaar van Filips koningschap zouden dan ook in teken staan van de verdediging van de Spaanse belangen binnen de Middellandse Zee en de strijd tegen de Ottomanen. In 1570 veroverde Selim II, de opvolger van Suleyman, Cyprus. Deze verovering zorgde niet enkel voor een grote dominantie binnen de Middellandse Zee, maar kende ook een grote dominantie binnen de Afrikaanse kust, delen binnen Centraal-Europa en de Balkan. 1570 gaf het startsein voor de vorming van een groot West-Europese liga tegen de Ottomanen, genaamd de **Heilige Liga**. In oktober van het jaar 1571 vormden ze samen een oorlogsvloot en zette een aanval uit tegen de Ottomaanse marine nabij Lepanto. **De slag bij Lepanto** werd door weliswaar door het katholieke kamp gewonnen maar veranderde niet. Cyprus bleef in Turkse handen. Moeilijkheden binnen het Ottomaanse Rijk leidde echter wel tot een wapenstilstand. (Afbelding: de grijs gekleurde gebieden waren landen in handen van het OTR)

Wie zetelde binnen de Heilige Liga?

Deze waren Spanje, Venetië en de paus.

Wat hield de wapenstilstand in?

West-Europa erkende de Ottomaanse gebiedsuitbreiding in het oostelijk bekken van de Middellandse Zee. De Ottomanen op hun beurt erkenden de neutraliteit van het Middellandse Zeegebied waardoor Spanje ongehinderd handel kon blijven voeren met hun verworven kolonies.

De opstand in de Nederlanden (1568-1648)

Aan de grondslag van de opstand tegen het gezag van Filips II, later de Tachtigjarige Oorlog genoemd, lag een veelheid aan factoren waarna de bom barste in 1568.

Religieuze oorzaken

De Lutherse ideeën sijpelden ook de Nederlanden binnen vanaf 1520. Er ontstonden verschillende verschijningsvormen binnen het protestantisme nl. het lutheranisme, anabaptisme en calvinisme. Ondanks de vele maatregelen, in de vorm van plakaten, verspreidde het protestantisme zich vanaf 1550 in een versneld tempo. De inquisitie volgde snel bij de troonsbestijging van Filips II in 1555. Hij vaardigde het bloedplakkaat uit waarbij al diegene die weigerden deze regels te volgen belandden aan de strop. De eis van de onverbiddelijke toepassing van deze ketterplakaten zorgde voor nooit geziene pieken binnen het uitvoeren van doodsvonnissen. Maar de hardnekkige godsdienstvervolging pasten helemaal niet bij de eerder tolerante mentaliteit van de Nederlanden. Men vond dat de repressie te ver ging en leidde tot een algemene grote ontevredenheid binnen het land. *(Er dient wel een kanttekening gemaakt te worden. De meesten veronderstellen dat de tachtigjarige oorlog een godsdienstoorlog was. Dit is maar gedeeltelijk waar. Het was onder meer de godsdienstige ontevredenheid dat leidde tot een grootschalige opstand, maar de tachtigjarige oorlog was vooral een oorlog tegen de houding van Filips II op tal van verschillende gebieden zoals ook op economisch en politiek vlak.)*

Wat hield Filips' bloedplakaten in?

Allereerst diende de wet tegen de ketterij streng gevolgd te worden. Vervolgens werd verklikking ook een verplicht gegeven in de jacht op anders gelovigen. Indien men weet had van kettters en deze niet aangaven wachtte hen dezelfde straf die voorzien was voor protestanten nl. de dood.

Economische oorzaken

De oorlog met Frankrijk dat zorgde voor de staatsbankroet van 1557 had ook de Nederlanden geruïneerd. Verder leidde de politieke en religieuze problemen tussen Filips II en Elizabeth I tot economische spanningen die een catastrofaal gevolg hadden binnen de Nederlanden. Elisabeth sloot namelijk de lakeninvoer naar Antwerpen af wat leidde tot massale werkloosheid. Antwerpen was namelijk de handelsmarkt van het Engelse laken. De onafgewerkte lakens kwamen uit Engeland aan in Antwerpen, waarna ze afgewerkt werden en verhandeld of verspreid in grote delen van Europa. De derde schok was de strenge winter van 1564 en 1565. Door de vreselijke koude hadden tal van misoogsten plaats gevonden. Hier boven op werd de Sontdoorvaart in 1565 gesloten wegens politieke problemen tussen Denemarken en Zweden. De sont was gelegen tussen Denemarken en Zweden en was een belangrijke verhandelplaats van graan voor Europa, en vooral met name voor de Nederlanden. Het sluiten van deze doorvaart leidde tot enorme economische problemen, voedselschaarste en hongersnood.

(Afbeelding: 1. De cirkel staat voor de Sontdoorvaart, 2. De strenge winter van 1565)

Politieke oorzaken

In tegenstelling tot zijn vader was Filips niet zo happig op een samenwerking met de adel. Hij nam alsmat vaker beslissingen achter de rug van de Raad van State en de edelen waren er stiltejes aan niet meer mee gediend. De Raad van State stond namelijk in voor de burgerij maar was ook verbonden aan de beslissingen die Filips II nam. Zo hielden de burgers de Raad van State onder meer verantwoordelijk voor de strenge repressie die Filips uitvoerde. En dit was ook tegen de zin van de edelen die het absoluut niet eens waren met de godsdienstige strijd van Filips. Vele edelen pleten voor een verzachting, of zelfs de intrekking, van de plakaten tegen de ketterij. De toonaangevende figuren binnen dit protest waren de graven Egmont en Hoorn en prins Willem van Oranje. In 1566 kwamen zo'n honderden edelen bij elkaar, de **Eedverbond der Edelen** genaamd, om in de vorm van een smeekschrift de landvoogdes Margaretha van Parma te verzoeken de repressieplakaten te verzachten. Deze actie werd later de geschiedenis ingegaan als het **smeekschrift der edelen**. Er werd geen gehoor gegeven aan hun vraag. De verder groeiende religieuze en politieke ongenoegen zou datzelfde jaar uitbarsten in de **Beeldenstorm**.

Wat hield de Beeldenstorm in?

De Beeldenstorm was, zoals velen anders denken, een goed georganiseerde calvinistisch protest tegen de katholieke kerk en hun heiligencultus. Volgens de calvinisten was enkel Jezus de bezieler tussen de mens en God. Heiligen beschouwden ze als paapse afgodenbeelden en het waren deze die men vernielde. Aanvankelijk was het een spontaan protest naar aanleiding van een vurige calvinistische preek, maar werd naderhand een goed georganiseerde actie gevoerd door alle leden van de bevolking. Op enkele weken tijd verspreidde de Beeldenstorm zich over de hele Nederlanden. Een golf van geweld leidde tot het vernielen van de rijkdommen van het Rooms-katholicisme. Pas in het voorjaar van 1567 kreeg Margaretha van Parma de situatie weer onder controle. Deze protestactie tegen de katholieke kerk en het gezag van Filips schokte hem diep. De landvoogdes spoorde hem aan niet te reageren op de actie aangezien ze de situatie uiteindelijk onder controle had. De tweede mogelijkheid was het exemplarisch gaan bestraffen. Dit hield in dat men in mate ging gaan optreden waarbij enkel een aantal verantwoordelijken terecht gesteld zouden worden. Als laatste kon Filips ervoor kiezen om met sterk militair geweld te gaan optreden en alle schuldigen te straffen. Deze laatste optie werd uiteindelijk Filips beslissing.

Wie hield men aan als 'schuldig'?

Al diegene die voldeden aan goddelijke en wereldlijke majesteitschending. Deze eerste hield in dat men misdaden had gepleegd tegen God, nl. het vernielen van de heiligenbeelden. Laatstgenoemde hield in dat men misdaden had gepleegd tegen het gezag van de vorst, nl. het gezag van Filips II.

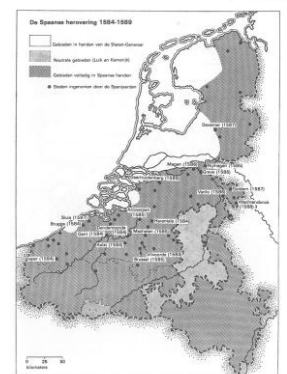
En zo zond Filips II de hertog van **Alva** gevolgd door een imposant leger naar de Nederlanden om er de orde te herstellen. Bijkomend werd Alva ook uitgeroepen tot de nieuwe landvoogd van de Nederlanden. Verder werd de **Bloedraad** opgericht. Een rechtbank ter bestrijding van al diegene die schuldig werden bevonden aan de Beeldenstorm. Vele executies volgden. Niet enkel binnen het gewone volk, maar ook binnen de adel. Met een list werden de graven Egmont en Hoorn en ook Willem van Oranje gelokt naar de Nederlanden. Willem van Oranje die het zaakje niet vertrouwde vluchtte weg naar het Heilig Roomse Rijk. De graven Egmont en Hoorn zagen er geen kwaad in, wat hen duur kwam te staan. Want Willem kreeg gelijk. Beidde graven werden schuldig bevonden aan goddelijke en wereldlijke majesteitschending en werden geëxecuteerd. Deze executie leidde tot veel ongeloof binnen de Nederlanden.

Door deze manier van werken werd de ontevredenheid en enthousiasme binnen de opstandelingen enkel groter. Het waren niet enkel meer protestanten, maar ook katholieken die het oneens waren over de manier waarop de zaken binnen de Nederlanden werden aangepakt, verzamelden zich in één groep. Allen met een sterke afkeer tegen het autoritair bewind van Filips en Alva. Ze noemde zichzelf '**les geux**', of de geuzen. Een spotnaam die men verkregen had tijdens smeekschrift der edelen. Un geux betekend een bedelaar en werd door de raadsheer van Margaretha gefluisterd toen

de edelen verzochten de repressie tegen de protestanten te verminderen. 'Sla het af', zei hij tegen Margaretha, 'het zijn maar bedelaars'. Sindsdien werd het een roepnaam voor al diegene die onder Willem van Oranje stredden tegen het beleid van Filips II.

Ook Alva's harde manier van werken zorgde voor een grote verbetering in het geuzenkamp. Wanneer Alva met zijn leger voor een stadspoort stond kregen de dorpelingen de keuze uit twee mogelijkheden. Oftewel gaven ze zich over, waarbij misschien hun leven gespaard werd, oftewel bleven ze vechten, waarbij men wist dat men streed tot de dood. Vele dorpen en steden kozen voor de laatste optie. Door hun verbetering slaagden de opstandelingen erin om op tien jaar tijd bijna de gehele Nederlanden onder controle te krijgen. Door de combinatie van beide kenmerken nl. de verbetering en het feit dat Alva op geen binnenlandse steun kon rekenen, zorgde ervoor dat hij niet wist te slagen in zijn doel nl. het neerslaan van de opstandelingen. De Nederlanden werden sindsdien verdeeld onder de **Unie van Atrecht**, waarbinnen de gebieden in handen van Alva, later Farnese zetelden, en de **Unie van Utrecht**, waarbinnen de opstandige gebieden deel van uitmaakte. Met deze opsplitsing van beide partijen werd de scheiding tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden ingezet. In 1579 werd **Alexander Farnese** landvoogd over de weinige stukken die nog onder Alva stonden. Maar Farnese was slim en pakte het op een andere manier aan. Farnese was een bemiddelaar en een man zijn woord. Wanneer hij voor de steden stond die hij wou gaan bezetten gaf hij hen de mogelijkheid weg te gaan uit het gebied. Voor dit vertrek kregen de burgers gauw drie jaar de tijd en vele gebieden waren akkoord met deze formule. Op deze manier gaven vele steden zich op een vreedzame manier over en vertrokken er heel wat burgers ten Noorden van de Nederlanden. Op amper tien jaar tijd herstelde Farnese de toestand binnen de Nederlanden. Ook de samenwerking met de Raad van State werd in ere hersteld. Op op een bepaald moment kreeg Farnese echter de opdracht van Filips te gaan interveniëren in Frankrijk en Engeland. Deze interventie zorgde voor het stilvallen van Farneses reconquista en gaf de opstandige gewesten de kans om zich te herpakken. In 1581 vervaardigde ze het **Plakaat van Verlatinge** uit, waarbij men niet langer het gezag van Filips II erkende en hem afzette als vorst. Dit was een nog nooit geziene daad en wel nog gericht tegen de op dat moment machtigste monarch van de christenheid. In 1588 werd de **Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden** uitgeroepen. Deze republiek zou stand houden tot 1795, waarna de samenvoeging met België op de agenda stond (zie Geschiedenis van België). De republiek werd vertegenwoordigd door een Staten-Generaal als hoogste gezagdrager in samenwerking met het parlement. Prins Maurits van Oranje, zoon van de in 1584 vermoorde Willem van Oranje, zou de eerste Staten-Generaal van de republiek worden.

Waarom diende Farnese te interveniëren in Frankrijk?

In de hoop te voorkomen dat de hugenoot Hendrik van Navarra-Bourbon gekroond zou worden tot de nieuwe koning van Frankrijk.

Welke gewesten vormden samen de 'Zeven Provinciën'?

Deze waren Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Gelre, Overijssel en Groningen.

(Uitleg bij de afbeeldingen: Pagina 21: 1. De afgave van het smeekschrift der edelen aan Margaretha van Parma, 2. De Beeldenstorm, 3. De executie van de graven Egmont en Hoorn, 4. het symbool van de geuzen. Pagina 22: 1. De Nederlanden onder landvoogd Alva (wit: de ingepalmdde gebieden door de opstandelingen, grijs: de gebieden in handen van Alva), 2. De Nederlanden onder landvoogd Farnese (wit: de ingepalmdde gebieden door de opstandelingen, grijs: de gebieden in handen van Farnese))